

sekülerleşme dinlerin ortak kaderi mi?

MEHMET KURT

Din Sosyolojisi Uzmanı

Sekülerizmin herkes tarafından kabul edilen kesin bir tanımı yoktur. Sekülerizmi, insanın aklının ve dilinin üzerinden önce dinin sonra metafizik alana ait olan her şeyin etkisinin kaldırılması olarak tanımlayanlar olduğu gibi, onu sadece kurumsal yapıda dinin referans olmaması şeklinde tanımlayanlar da vardır. Sekülerleşme tezinin katı savunucularına göre sekülerleşme süreci, kültürden politikaya, bilimden toplumsal ilişkilere kadar her alana sirayet edecek ve sekülerleşmeyle beraber henüz “çocukluk” dönemini yaşayan insan zihni, “olgunluk” evresine ulaşacaktır.¹

Sekülerleşme tezine göre din, kendi öz alanına çekilecek, insan zihni dinden ve dini düşünceden kaynaklanan engelleri aşip “şimdi ve burada” olanın inşasına girişecektir. Bu yargıdan hareketle iki farklı sekülerleşme tarzı ortaya çıkmaktadır. İlki, dinin toplumsal hayatın tümünden çekilip bireyin kişisel meselesi olmasını öngören katı tanımlamadır ki; bu tezin önemli savunucuları dahi bu öngörünün gerçekleşemeyeceğini kabul etmişlerdir. Bu

tezin en önemli yanlığı, dinin yok olacağına dair tezin, dini kurumları hedef almaktan çok inancın kendisini hedef almasıdır. Bu tezde sekülerleşme, tasvir edici olmaktan çok tanımlayıcıdır. Nitekim bunun farkına varan ikinci yaklaşım, makro düzeyde bir sekülerleşme tanımı geliştirmekte ve sekülerleşmeyi “kurumsallaşmadan vazgeçiş” olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre tarihsel, toplumsal ve kültürel bir gerçeklik olarak din, süreç içerisinde kendi öz alanına çekilecektir. Burada tartışılması gereken ise dinin öz alanının nerede başlayıp nerede bittiğidir.² Tabiidir ki bir dinin öz alanında olan bir vakıa, başka bir dinin dış alanında yer alabilir. Şu halde sekülerleşmeyi dinlerin ve kültürlerin kendi şartları içinde tartışmak yerinde olacaktır.

Sekülerleşme tezinin katı savunucularına göre sekülerleşme süreci, kültürden politikaya, bilimden toplumsal ilişkilere kadar her alana sirayet edecek ve sekülerleşmeyle beraber henüz “çocukluk” dönemini yaşayan insan zihni, “olgunluk” evresine ulaşacaktır.

Sekülerleşmenin kökeni Habil ile Kabil’in mücadelesine kadar dayandırılabilir. Kabil, dünyevi olanı daha fazla arzu ettiğinden dolayı kardeşi Habil ile bir iktidar savaşına girmiş ve yeryüzünün ilk cina-yetini işlemiştir.

İsa’nın kendisini köşeye sıkıştırmak isteyen Ferisilere verdiği; “Sezar’ın hakkı Sezar’a; Tanrı’nın hakkı Tanrı’ya”³ cevabının Hıristiyanlık inancındaki önemli seküler yaklaşımlardan biri olduğu söylenir. Roma’nın resmî dini olarak kabul edilmesinin Hıristiyanlık için sekülerleşmeye doğru önemli bir adım olduğunu iddia etmek, ‘yeni dinde’ karşılaşılan pagan nitelikleri göz önünde bulundurunca yersiz olmaktan çıkmaktadır. Bir anlamda Hıristiyanlığın Batı’yla ilk karşılaşması onun değişmesine ve sekülerleşmesine yol açmıştır.⁴

Sekülerleşmeyi dar anlamda kişinin aşkın olandan kopuşu/dünyevileşmesi olarak anlarsak sekülerleşmenin her dönemde ve her toplumda var olduğu or-

taya çıkar. Ama seküler düşüncenin sistemleşmesi ve varlık algısını ciddi anlamda değiştirmeye başlaması Aydınlanma sonrası döneme tekabül eder. Bir yandan varoluşa dair köklü ve farklı yaklaşımlar, bir yandan bu yaklaşımı besleyen bilimsel gelişmeler, yeni buluşlar ve coğrafi keşifler, Hıristiyanlığın varlık algısını oldukça değiştirmiş, hasbelkader bulunduğu pek çok alandan çekilmesini zorunlu kılmıştır. Bu süreç yirminci yüzyılda kıta Avrupa’sında köklü bir geleneğe dönüşmüş, sömürge faaliyetleri üzerinden de dış dünyaya pazarlanmıştır. Genel anlamıyla Batı olarak tanımlanan coğrafyada bilhassa kıta Avrupa’sında çevreden merkeze gelişen bu süreç, dünyanın geri kalanının büyük kısmında merkezden çevreye doğru olmuştur. Dinin, bireyin kişisel meselesi olup etkisini yitireceğine dair kehanetler, büyük çoğunlukla bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ve nihayet Avrupa’da yerleşik hale gelen seküler düşünce, dini bireyin kişisel meselesi yapmamış ama yeni bir inanma biçimi ortaya çıkarmıştır; ait olmadan inanma.⁵

Dinin hasbelkader bulunduğu alanlardan, geleneksel sorumluluklarından, hatta dinin tanımlandığı kavramlardan arındırılması, sekülerizmin dine karşı en büyük meydan okumasıdır. Tillich’in dinin din-den arındırılması olarak tanımladığı bu süreçte vahiy din, ahlaksız din, tanrısız din, kurumsuz din ve dinsiz din gibi formüller ortaya çıkmıştır.⁶ Formüllerin tahrik ediciliği bir yana, süreç tahlil edildiğinde pozitivizmin aksine sekülerizm, en masum ifadeyle dinlerin bir nesne olarak var olması gerektiğini öngörmektedir.

Sekülerizm İslam’ı da Sardı mı?

Sekülerizmin İslam’ı etkilemediği, aksine İslam’ın sekülerizme karşı olduğu, İslamcı düşüncenin sekülerizme karşı temel reflekslerinden biridir. Bu yaklaşımın sekülerizme gösterdiği refleks, çoğu zaman yetersiz olmakta ve vakıayı tasvir edememektedir. İslam’ın bireyi seküler olmaktan korumayı amaçlaması,⁷ ahkâm boyutunun ve ahiret inancının oluşu⁸ veya varlığa aşkın bir boyut kazandırmak suretiyle aklın iyi diye tanımladığı şeyi “sevap” olarak tanımlaması⁹ Müslümanların sekülerizmden etkilenmediği anlamına gelmez. Üstelik çoğu zaman bu

anlamlandırma, sekülerizm karşısında çaresiz bir cevaplama biçimi olarak tanımlanabilir.

Ernest Gellner, İslam'ın sekülerleşmemiş tek medeniyet olduğunu ifade etmekle beraber Hülür ve Kallender'in haklı karşı çıkışlarıyla İslamî bilincin de sekülerleştiğini ihmal etmemek gerekir.¹⁰ İslam'ın veya Müslümanların sekülerizme karşı olması, sekülerizmden etkilenmedikleri anlamına gelmez. Çoğu zaman birey, etkilendiği şeye karşı olur. İşte tam bu nedenden dolayı, sekülerleşmenin hâkim olduğu bir ortamda sekülerleşme olgusunun İslam'a göreliliği tartışılmaz. Zira belirleyici ve tanımlayıcı olma etkisi oldukça azalmış bir olgu, etkisi altında bulunduğu sürecin nesnesi olarak incelenmeyi gerektirir. Bu durum arzu edilmeyen sonuçlar doğurmuş olsa dahi sekülerizmin, dini tanımlayan kavramları parçaladığı, dönüştürdüğü, hatta yüzyıllarca karşı olduğu anlamlarla donattığı gözlemlenebilir. Pek çok alan araştırmasının gösterdiği gibi¹¹ dinler inanç boyutlarıyla yükselmekte ama ahlak ve ibadet boyutlarıyla büyük bir gerileme yaşamaktadırlar. Bu tespitler, uzun süredir karşı kaşıya olunan bu yeni dine dair ipuçları vermektedir.

Müslümanların dinî duygularının modernleşmeyle arttığı tespiti yapılırsa da¹² dindarlığın sadece inanç olarak tanımlanmadığı; ahlak, ibadet gibi boyutları olduğu ve bu boyutların toplamının dindar bireyi oluşturduğu¹³ göz önünde bulundurulduğunda artan bu dindarlık biçiminin sekülerizme bir tehdit olmadığı, bilakis sekülerizmi beslediği ortaya çıkar.

Tanrı Ölmedi

Bugün din, sadece bireyin kişisel meselesi olmak adına büyük bir mücadele vermektedir. Papa 16. Benedikt'¹⁴ başta olmak üzere pek çok din adamı, gerek Avrupa'da gerek dünyanın çeşitli coğrafyalarında dinin uzun süredir hakkında konuşmadığı konularda konuşmaktadır. Bu konuşma ve müdahale, dinin sekülerizme karşı mevzi kazanma isteği olarak yorumlanabilir.

Gelinen süreçte sekülerizm sorgulanmakta, dinin toplumsal alanda etkisinin tamamen ortadan kalkmadığı/kalkamayacağı konuşulmaktadır. Bir zamanlar dinin yaşadığı krizi, artık sekülerliğin yaşa-

dığı da ifade edilmektedir.¹⁵ Sekülerizmin doğurduğu sonuçlar karşısında üç ilahî kaynaklı dinin ortak önerisi, insanın yeniden Tanrı'ya dönmesi ve toplumsal düzenin yeniden kutsala göre düzenlenmesidir.¹⁶ Bunun imkânı tartışılmalıdır. Elbette seküler ve dindar insan arasında keskin bir ayrım söz konusu değildir. Tamamıyla seküler veya dindar insan da bir tasavvurdan ibarettir. Bu bağlamda seküler olan ile dinsel olanın birbirine açık olması, birbirini sorgulaması ama birbirinin yerine geçmemesi gerektiği¹⁷ bir çözüm önerisi olarak ortaya konsa da bu çözüm önerisi henüz teoriden pratiğe geçememiştir.

Müslümanların dinî duygularının modernleşmeyle arttığı tespiti yapılırsa da dindarlığın sadece inanç olarak tanımlanmadığı; ahlak, ibadet gibi boyutları olduğu ve bu boyutların toplamının dindar bireyi oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda artan bu dindarlık biçiminin sekülerizme bir tehdit olmadığı, bilakis sekülerizmi beslediği ortaya çıkar.

Bugün dinin yok olacağına dair öngörü derin şüphelerle ve ciddi eleştirilerle karşılaşmaktadır. Bununla beraber kurumsal olandan kaçışın devam ettiği,¹⁸ dine ait bilginin çoğu zaman yetersiz yorumlarla yeniden üretildiği, herkesin kendi tanrısını yaratmasının bir zorlamaya dönüştüğü¹⁹ bir çağda yaşandığı gerçeğini de kimse inkâr edemiyor. Bir zamanlar dinin, dindarlığın ve geleneğin kutsadığı pek çok kavram ya yerini tam zıddı kavramlara bırakmış ya da karşı olduğu anlamlarla yüklenmiş durumda. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için" anlayışının yerini "hızlı yaşa, genç öl", itikâfın yerini Biri Bizi Gözetliyor, tesettür kültürünün yerini teşhir kültürü almış durumda. Üstelik bu o kadar karmaşık bir şekilde oluyor ki çoğu zaman modernleşmiş zihin, dindarlığın gereğini yapıyor olmakla övünürken sekülerliğin borazanlığını yapar duruma düştüğünü fark etmiyor.

Kavramların Yeniden Üretimi

Bu süreçte kavramlar, seküler anlayışa uygun ola-

rak yeniden üretiliyor. Örneğin tesettür aracı olarak aşına olunan ve cinsel imaları en aza indirmek için kullanılan türban, gittikçe genişleyen bir kitle arasında artık örtünmenin yanı sıra, belki de daha fazla estetiğin ve cinselliğin bir unsuru olarak kullanılabilir.²⁰

Sekülerleşmenin kavramlarda yarattığı bu yeni üretim, az veya çok herkesi etkisi altına almış durumda. Bir zamanlar pek çok ideolojik hesaba beşiklik eden "Din elden gidiyor." söylemi bu kadar yıpratılmış olmasa, belki de bu süreci tanımlamak için en uygun cümlelerden biri olurdu. Din elden gidiyor. Kendisi değil belki ama onu diri kılan, onu dinî kılan kavramları. Üstelik hiç kimsenin elinde bu probleme köklü bir çözüm sunacak reçeteler yok.

Dünyanın, iletişim kanalları üzerinden küresel bir köye dönüştüğü günümüzde farklılıklar karşısında temel referanslar anlamsızlaşıyor, başkasının totemi ile dindarın kutsalı arasında seküler zeminde bir fark kalmıyor. İkisi de inanma açlığının menüsü olarak sofraya geliyor. Ve Fast Food kültüründe ne yediğinizden çok, ne hızla yediğiniz ile doyup doymadığınızı önem kazanıyor. ■

dipnotlar

- ¹ S. Nakib Attas, *İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 41-42.
- ² Rodney Stark, "Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme", *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 37; Mehmet S. Aydın, "Dünyevileşme", *İslâmiyât*, C. 4, S. 1, 2001, s. 14.
- ³ Yeni Ahit, Matta 22.
- ⁴ S. Nakib Attas, *a.g.e.*, s. 41-42.
- ⁵ Ali Köse, "Sekülerden Kutsala Yolculuk", *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 206.
- ⁶ Bilal Sambur, "Paul Tillich'in Seküler Kültüre Yaklaşımı", *İslâmiyât*, C. 4, S. 3, 2001, s. 108.
- ⁷ S. Nakib Attas, *a.g.e.*, s. 65.
- ⁸ Ramazan Altıntaş, "İslam'a Göre Sekülerleşmenin İmkânı", *İslâmiyât*, C. 4, S. 3, 2001, s. 136-138.
- ⁹ Mehmet S. Aydın, *a.g.m.*, s. 17.
- ¹⁰ Himmət Hülür, Ahmet Kalender, *Sosyo-Politik Tutumlar ve Din*, Çizgi Yay., Konya 2003, s. 92-93.
- ¹¹ Bu araştırmalardan birkaçı için bkz. Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s. 98-99; <http://www.milliyet.com.tr/2008/02/08/guncel/gun13.html>, 06.06.2009; http://www.coursework.info/GCSE/Religious_Studies_Philosophy_Ethics/Themes_and_Issues/Euthanasia/An_Analysis_of_the_Moral_and_Religious_I_L1159.html, 06.06.2009.

¹² Rodney Stark, *a.g.m.*, s. 63-64.

¹³ Himmət Hülür, Ahmet Kalender, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁴ <http://www.usakgundem.com/yazar/279/avrupa-birligi-degerleri-ve-din.html>, 01.06.2009.

¹⁵ Peter Berger, "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine", *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 76.

¹⁶ Ali Bulaç, *Nuh'un Gemisine Binmek*, İz Yay., İstanbul 1995, s. 62.

¹⁷ Bilal Sambur, *a.g.m.*, s. 118.

¹⁸ Peter L. Berger, "Sekülerizmin Gerilemesi", *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 21-22.

¹⁹ Bilal Sambur, *a.g.m.*, s. 117.

²⁰ Tempo Dergisinin yaptığı çarpıcı bir araştırma ve ilgili haber için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/2005/09/27/son/sonyas01.html>, 06.06.2009;